

Gentes, ethnici, pagani.

Dr. J. Oberški.

Među izdanjima Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu štampana je g. 1929. u drugom izdanju knjiga pod naslovom: »Osnova za sabiranje i proučavanje grade o narodnom životu«, što ju je napisao dr. A. Radić. U toj knjizi nalazimo na str. 7 i 8 neke tvrdnje i izvode o riječima »gentes«, »ethnici« i »pagani«, što nisu niti sasvim točne niti bez tendencioznosti iznesene protiv kršćanstva.

Ne ulazeći u naučno ocjenjivanje vrijednosti piščevih objašnjenja, kako je došlo do jaza između »gospode« i »naroda«, koji jaz pisac hoće u prvom redu da objasni na osnovu opreke između Rimljana i barbara, kasnije modificirane tako, da su — prema piščevu mišljenju — »gospoda« prenesla prirodni plemenski prezir na dio svoga istoplemenog naroda, osvrnut ćemo se samo na onaj stavak piščevih izvoda, gdje pripisuje kršćanstvu kao drugom elementu i sastavnom dijelu evropske kulture nečasnu ulogu: da je »bitno pojačao i podržavao prijezir« »gospode« prema »narodu«. Taj stavak doslovce glasi:

»No nije sâm od rimske kulture baštinjeni prijezir prema barbarima snizio toliko *narod* u očima *gospode*. Taj je prijezir bitno pojačao i podržavao i drugi elemenat, drugi sastavni dio nove evropske kulture. O tom još riječ.

Novi su evropski narodi primali od baštinka grčko-rimske kulture i novu vjeru, kršćanstvo. Kršćanstvo je niklo među Jevrejima. Grci su i Rimljani, prezirali narode drugoga plemena. No ne znamo, da bi taj svoj prezir opravdali riječima natprirodnim. Kod Jevrejâ naprotiv vidimo čitavu teoriju o inferiornosti ostalih plemena i naroda; oni su od Boga izabrali narod. To je stožer jevrejskoga vjerovanja. Ovu su misao, o izabranom narodu, o jedino spasonosnom vjerovanju prenijeli kršćani na sebe. Istina je, oni su zvali i primali u svoje redove sve narode, — ali, dok ti narodi nijesu bili među njima, sasipali su na njih sav svoj sveti gnjev, grdili su i proklinjali njihove bogove, običaje, cijeli život, — sve, što je svakomu narodu najmilije. Što znači u kršćanskoj terminologiji »narodi« (gentes, ethnici)? Nije li »čovjek iz naroda« (ethnicus) najgore, što kršćanin može pomisliti? A kako su mislili o čitavim (nepokrštenim) »narodima«, tako su mislili i o dijelu naroda, koji je ostajao uz svoje bogove, običaje i život. Čitajmo samo ljetopise, kako pišu o svom narodu, koji još nije bio pokršten. Uzmimo samo Nestora: on piše o svojim Drevljanima, Krivičima, i kako se sve ne zovu ta plemena — kao Herodot o barbarima, ako ne piše i gore. A kako je daleko od Rima! No kršćanin je. Taj je nepokršten dio naroda bio ponajviše po selima, uz svoj plug i motiku, taj nije mogao tako lako primati svega

onoga, što su primala njegova besposlena gospoda. To su bili *seljaci*, ili, kako su Latini govorili, *pagani*, a mi danas po njima velimo — *pogani*. Što znači u hrvatskom jeziku *pogan*? Znači isto, što i *gad*, *gadan*. Narodu su našem tako živo crtali te *pogane*, *seljake*, da je narod od njih, od *pogana*, od pravoga svoga bića stvorio nekakva strašila (*poganica*, *buganci* i t. d.). Seljaci su eto došli na mjesto barbarâ i »narodâ« (*gentes*). Što se prije mislilo, govorilo o barbarima i »narodima«, to sa sada misli i govori o seljacima. Povoda je i prilika bilo dosta. Seljaci su dugo držali svoje, dugo su davali povoda izljevim kulturnoga *gospodskoga* — svega onoga, što bilježi povijest. I to je sada »narod«: *seljak*. Što je taj *seljak* (*paganus*) unaprijed bio *gospodi*, jasno kaže jedna jedina hrvatska riječ: *pogân*.«

Tko pomno pročita ovaj stavak, može jasno da vidi, kako se u njemu neznanstvenim načinom i nasilnim sofizmima iskrivljuju pojmovi i izvode krivi zaključci, kojima se kršćanstvo namjerice hoće prikazati potpuno oprečnim onomu, što je ono po svojoj naravi, ideologiji i čitavom svom duhu. Na ove se tvrdnje već veoma stvarno osvrnuo presvij. gosp. Msgr. Dr. Ferdo Rožić kao predsjednik Hrvatskog knjiž. društva sv. Jeronima u svom govoru na godišnjoj glavnoj skupštini ovog društva, dne 24. veljače 1928., te je pokazao potpunu neosnovanost i tendencioznost tvrdnja dra A. Radića. Taj je govor objelodanjen u »Jeronimskom Svijetlu«, god. IV, u ožujku 1938., str. 56—64. No ipak, čini se, da ne će biti suvišno, da se i ovdje posebno osvrnemo na tendenciozne izvode dra. A. Radića sa stajališta biblijske i kršćanske filološke terminologije, pa da se tako pojmovi: *gentes*, *ethnici*, *pagani* postave na pravo svoje mjesto, a u drugu ruku da se spomenute tendenciozne tvrdnje suzbiju. Pogledajmo dakle, što znače u biblijskoj, a kasnije u kršćanskoj terminologiji riječi: *gentes*, *ethnici*, *pagani*.

1. *Gentes*.

U biblijskoj i kršćanskoj terminologiji pojam »*gentes*« potječe iz starozavjetnog pojma hebrejske riječi *gōj*, plur. *gōjim*, što ga LXX redovno prevodi s *ἔθνος*, plur. *ἔθνη*, a Vulgata sa »*gentes*«, te imade više značenja:

a) u najširem smislu znači uopće *narod* (i), bilo koji mu drago;

b) najčešće upotrebljava se u Starom Zavjetu ova riječ za označivanje izvanizraelskih naroda, naročito neznabožackih, u opreci prema odabranom narodu izraelskom, za koji se inače redovno upotrebljava hebrejska riječ *‘am* (*populus*), *‘am Jahveh* = Božji narod, *‘am kadoš* = sveti narod.¹

¹ Gesenius W. — F. Buhl, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*¹⁷, Leipzig 1921, str. 133—134, riječ: *gōj*,

c) Riječ »gōj« odnosno »gōjim« dobiva tijekom vremena, osobito nakon povratka Židova iz ropstva babilonskoga (536, odnosno 458—50 pr. Kr.) stalno određeni smisao, da označuje neizraelske narode koji ne štiju pravoga Boga, nego krive bogove, pa zato se nerijetko ovaj pojam upotrebljava i u prezirnomo smislu. Evo nekoliko primjera:

»Nos, ut scitis, redemimus fratres nostros, Judaeos, qui venditi fuerant gentibus« (Neh. 5, 8). »Quare fremuerunt gentes...?« (Ps. 2, 1). »Increpati sunt gentes...« (Ps. 9, 6). »Infixae sunt gentes in interitum...« (Ps. 9, 16). »Judicentur gentes in conspectu tuo... ut sciant gentes quoniam homines sunt« (Ps. 9, 20, 21). »Intende ad visitandos omnes gentes... ad nihilum deduces omnes gentes« (Ps. 58, 6, 9). Isporedi također Levit. 26, 38; Deut. 4, 27; 14, 2; II Reg. 22, 44; Jer. 3, 17; I Mac. 5, 9, 10; II Mac. 1, 27; 6, 9; 11, 3; Isai. 9, 1: »Galilaea gentium« = g^elil - haggōjim = circulus gentium, jer je Galileja bila mješavina raznih naroda; ispor. Hebr. 8, 23. Dalje u knjizi Ezdrinoj (Vulg. 6, 21; LXX: 2, 13): »Et omnes, qui se separaverant a coinquinatione gentium terrae ad eos«. Na svim ovim mjestima prevodi LXX riječi »gentes« sa ἔθνη.

Premda su Židovi tijekom vremena predaleko zapali u precjenjivanju svog narodnog ponosa, tako da su i samu mesijansku ideju izobličili davši joj pretežno politički karakter, držeći da će u mesijskom kraljevstvu oni zadobiti dominantni položaj, i tako su došli u oštar sukob sa kršćanstvom, ipak pod riječju »gentes« ne razumijevaju nipošto opreku između seljaštva i »gospode«, nego opreku etnološko-religijskoga karaktera, t. j. narode nežidovske ili neizraelske, koji ne štiju pravoga Boga.

Iz starozavjetne biblijske terminologije prelazi pojam »gentes« u značenju: neizraelski, neznabožački narodi, koji se klanjaju idolima ili krivim bogovima, u novozavjetnu terminologiju i kasnije u kršćansku kod crkvenih pisaca prvih kršćanskih vijekova. Tako n. pr. kod Mat. 4, 15: »Galilaea gentium« (i. e. gentibus maxime inhabitata); »Haec enim omnia gentes (u smislu »neznabošci«) inquirunt (Luk. 12, 30); »Et tradent eum gentibus« (Mat. 20, 19). »Lumen ad revelationem gentium« (Luk. 2, 32). Slično u Dj. Ap.: 4, 27; 9, 15; 11, 18; zatim: Iv. 7, 35; a osobito u poslanicama sv. Pavla: Rim. 1, 13; 2, 14; 3, 29; Gal. 3, 8; I Kor. 1, 23; Efež. 3, 6; zatim u I Petr. 2, 12; 4, 3; te u Otkriv. 22, 2.

— im; ispor. također: Fuerst J., *Librorum Sacrorum Vet. Testamenti Concordantiae Hebraicae atque Chaldaicae*², Lipsiae 1932, str. 234 pod riječju gōj, — im.

2. Ethnici (Gentiles).

Pojmu »gentes« sasvim je srodan i tako reći potpuni sinonim pojam pridjeva »ethnicus«, koji se obično izražava u latinskom prijevodu sa »gentilis«. Taj je pridjev kod Židova i kršćana u upotrebi onamo od vremena Kristova te dobiva supstantivirani smisao, koji doskora zamjenjuje smisao imenice »gentes«, dakle: oni koji nisu židovske narodnosti niti štiju pravoga Boga, nego su neznabošci ili idololatri, koji nisu članovi židovske sinagoge, a kod kršćana: koji nisu po vjeri kršćani, nego nekršćani. Tako n. pr. kod Mat. 5. 47; 6, 7; 18, 17. Zanimljivo je da u 3 Ivanovoj poslanici, redak 7, Vulgata prevodi grčku riječ *ἔθνικῶν* — sa »gentibus«, pa prema tomu izjednačuje pojam »ethnici« sa pojmom »gentes«.² U tom smislu i kršćanski pisci: Tertulijan, Jeronim i Augustin uzajmice upotrebljavaju izraz »gentes« i »gentiles« = »ethnici« kao pojam za oznaku »nekršćana« ili neznabožaca. Tako sv. Jeronim kaže: »Nam in Bibliis *gentes* vocantur, quae veram Dei colendi rationem, olim apud Judaeos, nunc apud nos conservatam, aut ignorant, aut contemunt« (Epist. 22, n. 30). U istom smislu upotrebljavaju riječ »gentilis« u grčkom *ἔθνικός* = ethnicus, Klement Aleksandrijski, Atanasije, Irenej.³

Iz svega se, dakle, vidi, da se pojmovima: gentes i ethnici ni kod Izraelaca, a ni kasnije kod Židova nije nikad označivala o p r e k a između »gospode« i seljaka, jer onda bi pretežni dio samog izraelskog naroda, koji se — izuzevši veoma mali postotak levitskog svećeničkog staleža i malenog broja upravnog i vojničkog staleža — sav sastojao od ratara, stočara i ponešto ribara, bio smatran za nešto nečasno.

Naprotiv je očevitna istina, da se ni u jednoj knjizi ne govori s tolikim poštovanjem i ljubavlju o seljačkom staležu, kao upravo u Sv. Pismu, i nijedna knjiga nije pisana tako blizu seljačkom staležu kao Sv. Pismo. Ta s kolikom se jednostavnošću crta u Sv. Pismu primitivni stočarski život patrijarha; kako li često dolaze idilični opisi pastirskog i ratarskog života, kao što n. pr. oranje, sjetva, žetva, vršidba, zatim opisi vinograda, tjeska i drugih stvari u vezi s agrikulturom? U potvrdu toga dosta je da otvorimo knjigu Sudačku, Rutinu, Kraljevske, Jobovu, Pjesmu nad pjesmama, a od proročkih: Isaiju, Jeremiju, Amosa, Jonu, a da ne upućujemo na pojedinačna mjesta drugih knjiga. U Novom pak Zavjetu sam

² Zorell Fr., *Lexicon graecum Novi Testamenti*², Parisiis 1931, str. 359—360, *ἔθνος*, *ἔθνικός*.

³ *Thesaurus linguae latinae*, editus auctoritate et consilio academiarum quinque germanicarum Berolinensis, Gottingensis, Lipsiensis, Monacensis, Vindobonensis, Lipsiae 1912—1924, vol. V, pars prior, pag. 1862k sub voce »gens« IV.

Gospod Isus Krist poslužuje se u najobilnijoj mjeri u svom naučavanju i tumačenju božanstvenih istina najčešće slikama i prispodobama iz ratarskoga i pastirskog života. Komu nisu n. pr. poznate Njegove prekrasne priče: o pastiru i ovčinjaku, o izgubljenoj ovcu, o sijaču i sjemenu, o vinogradu i radnicima u njemu, o čokotu i lozi itd.? Komu nadalje, s većom ljubavlju propovijeda svoje evanđelje, nego li upravo siromašnom i priprostom puku, kako je to unaprijed preokao Isaija prorok za Spasitelja, da će, među ostalim, njegova karakteristična crta biti i ta, da »propovijeda siromasima evanđelje« (Mat. 11, 6; ispor. Isaija 35, 5; 61, 1—6). Napokon je i sam Spasitelj u svojoj predivnoj »Gorskoj besjedi« (Mat. 5, 1 ss) na prvom mjestu naglasio riječi: »Blago siromašnima duhom, jer je njihovo kraljevstvo nebesko«. Nadalje, nije li Krist Gospodin pokazao prvu svoju ljubav prema siromašnim seljacima, kad je kod samog svog rođenja izabrao za svoj stan priprostu pastirsku špilju, svoje prvo prebivalište među pastirskom stokom, i siromašnim pastirima prvima dao saopćiti radosnu vijest o Svom rođenju i pružio im priliku, da mu se prvi poklone?

Kad se pak kršćanstvo u vrijeme apostolsko i poslije smrti apostola širi, otvara širom vrata ulazu u katoličku Crkvu svim narodima i staležima bez razlike u socijalnom ili etnološkom pogledu, tako da tu ne samo da nema ni traga isticanju kakvih opreka između »seljaštva« i »gospode«, nego među sve staleže unosi uzvišenu ideju svrhunaravnog demokratizma i bratstva, u kom kršćani, prožeti univerzalnom ljubavlju ne smiju više gledati na opreke, što su ih nekoč dijelile u etnološkom, političkom i socijalnom pogledu. To se bjelodano vidi naročito iz brojnih mjesta u poslanicama sv. Pavla Apostola: »Jer koji se god u Krista krstiste, Krista obukoste. Nema tu ni Židova ni Grka, nema ni roba ni slobodnjaka, nema ni muško ni žensko, jer ste vi svi jedno u Kristu Isusu« (Gal. 3, 27—28; isp. Rim. 3, 1, 9. 29; 10, 12). »Jer jednim Duhom mi se svi krstimo u jedno tijelo, bili Židovi ili Grci (Vulg. Gentiles), ili robovi ili slobodni; i svi se jednim duhom napojismo« (I Kor. 12, 13). Slično i u posl. Kološanima: »Svucite staroga čovjeka i obucite novoga... po slici onoga, koji ga je stvorio; gdje nema Grka ni Židova, obrezana, ni neobrezana, divljaka (barbara), ni Skita, roba, ni slobodnjaka, nego sve i u svemu Krist« (Kol. 3, 9—11).

Kršćanstvo, dakle, iako se rađa na terenu židovskog naroda i preuzima u svoj govor terminologiju »gentes« i »ethnici«, ipak se bitno razlikuje od onih Židova, koji su usljed izobličivanja mesijanske ideje s pojmovima »gentes« i »ethnici« spajali osjećaj prezira i mržnje prema neznabožackim narodima. Kršćanstvo, koje propovijeda najplemenitiji, univerzalni i bratski demokratizam, zadahnut svrhunaravnim kršćanskom ljubavlju, po svojoj je ideologiji dijametralno oprečno tomu, da stvara ikakav jaz opreke, bilo između pojedinih naroda, bilo između pojedinih staleža, pa tako ni između »gospode« i seljaka.

3. Pagani.

Po svom etimološkom podrijetlu riječ dolazi od imenice »pagus« = selo, zaselak; prema tomu »paganus« = onaj koji stanuje na selu, izvan grada; u tom prvotnom smislu poznata je ta riječ već kod klasika: Cicero, Macrobius, Pomponius, Plinius, Juvenal; malo kasnije dobiva smisao da označuje one koji ne služe u vojsci, kao n. pr. kod Plinija: »paganus est qui non militat«. U tom smislu dolazi i kod Tertulijana, kad kaže: »Apud hunc (Jesum) tam miles est paganus fidelis, quam paganus est miles infidelis«. ⁴

No kad je kršćanstvo u 4. vijeku milanskim ediktom (313) od cara Konstantina dobilo slobodu vjeroispovijedanja, bilo je neznaboštvo polako potiskivano iz gradova u sela. Naročito od onoga vremena, kad su carevi posebnim zakonima počeli zabranjivati idolatrijski neznabožački kult, povlačilo se neznaboštvo sve više iz gradova na sela, gdje je pristašama politeizma bilo lakše da se zaštite i sakriju svoj kult. Zato od toga vremena počima riječ »pagani« u kršćanskoj terminologiji dobivati smisao »neznabošci«, idolopoklonici, nekršćani. Prvi puta upotrebljava se u službenim dokumentima ta riječ u ovom potonjem smislu u ediktu cara Valentijniana g. 368. (Cod. Theod. XVI, 2, 18), koji zabranjujući razne vrste praznovjernih neznaboških kultova kaže: »Qui alieni a civitate Dei ex locorum agrestium compitis et pagis pagani vocantur sive gentiles.« U istom smislu upotrebljava tu riječ i car Teodozije II u svom ediktu g. 423, gdje kaže: »Paganos, qui supersunt, quamquam iam nullos esse credamus...« (Cod. Theod. XVI, 10, 2; 5, 63).

Tako se, dakle, upotrebljavaju riječi: gentes, gentiles i ethnici u biblijskoj terminologiji Staroga i Novoga Zavjeta pretežno u smislu »neznabošci« u opreci prema »izabranom narodu izraelskom«, odnosno kasnije židovskom kao onom koji poštuje pravoga Boga; tako i u kršćanskoj terminologiji prvih vijekova kršćanstva, sve dok ove pojmove ne zamijeni u drugoj polovini 4. vijeka poslije Krista pojam »paganus« za oznaku »neznabožaca«. U tom smislu upotrebljava također ovu riječ i sv. Augustin: »Deorum falsorum multorumque cultores, paganos vocamus« (Retract. 2, 43).⁵

Zaglavak.

Ako dakle stvar s terminima: gentes, ethnici, pagani stoji ovako, kako je izloženo, jasno je, da bi bilo sasvim krivo, kad bi

⁴ Forcellini Aegidii, Totius Latinitatis Lexicon, Prati 1865, tom. II, pag. 902; tom. III, pag. 201; tom. IV, pag. 467.

⁵ Brück H., Lehrbuch der Kirchengeschichte⁹, Münster 1906, str. 124—125.

tko na osnovu spomenutog značenja »pagani« (t. j. pristaše idolo-
poklonstva ili politeizma, koji su se povukli iz gradova u sela, da
mogu ostati nesmetani u svom politeističkom kultu) izveo, da riječi
»gentes«, »ethnici«, »pagani« znače seljaci u onom smislu, kako
mi danas upotrebljavamo riječ »seljaci« za ratarski ili težački sta-
lež. Takovo etimologiziranje nije osnovano niti na filološko idejnom
razvitku riječi »poganin«, niti je u skladu s historijskim činjenicama,
a pogotovo nije naučno, ako se nasilno i tendencijozno iskrivljuju
pojmovi ovih riječi sa svrhom da se metodom demagoške dijalek-
tike pred neupućenim čitaocima umanju ugled kršćanstva.

